

**ANKARA MİLLİ KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN 3838 ENVANTER
NUMARALI EL YAZMASI ESERİN
KİTAP SANATLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ***
EXAMINATION OF THE MANUSCRIPT INVENTORY NUMBERED 3838,
WHICH PRESERVED IN THE NATIONAL LIBRARY OF ANKARA,
IN TERMS OF BOOK ARTS

Mine DİLBER

Arş. Gör. Dr. Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü

Research Assistant. Kastamonu University, Faculty of Fine Arts and Design, Department of Traditional Turkish Arts

mdilber@kastamonu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6000-7915>

Atf/Citation

Dilber, M. (2021), “Ankara Milli Kütüphanesi’nde Bulunan 3838 Envanter Numaralı El Yazması Eserin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi”. *Sanat Dergisi*, (37), 262-276.

Araştırma makalesi/Research article

Doi: <http://doi.org/10.47571/ataunigsfd.867138>

Öz

Yüzyıllar öncesine dayanan bir geçmişe sahip dini, ilmi, edebi konulu birçok el yazması eser, bilimsel, tarihi ve kültürel açıdan içinde barındırdıkları önemli bilgilerin yanı sıra sanatsal değere sahip olmaları yönüyle de nadir eser olma hususunda önem arz etmektedir. Hattatlar tarafından kaleme alınan bu yapıtlar, el yazması eser olma özelliğine de sahiptir. Geçmişin izlerini taşıyan ve günümüze kadar gelebilmiş olan bu nadide kültür varlıkları, kütüphane, müze ve özel koleksiyonlarda uygun ortam şartlarının sağlanmaya çalışılmasıyla koruma altına alınmakta, bu kuruluşlar tarafından hem günümüz

Abstract

Many manuscripts on religious, scientific and literary themes with a history dating back centuries are important for being rare works in that they have artistic value as well as important information they contain. These works, written by calligraphers, also have the feature of being handwritten works. These precious cultural assets, which bear the traces of the past and have survived to the present day, carry out many studies at the point of providing suitable environment conditions in libraries, museums and private collections, offering them to the service of future researchers and transferring them to future generations by these organizations.

* Bu makale yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Dilber, M. (2013). Ankara Milli Kütüphanesi’nde Bulunan Bazı El Yazması Eserlerin Tezyinat Bakımından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

araştırmacılarının hizmetine sunulup hem de gelecek kuşaklara aktarımı noktasında birçok çalışma yürütülmektedir. Bu nadide eserler arasında yer alan ve Ankara Milli Kütüphane bünyesinde bulunan 06 Mil Yz A 3838 envanter numaralı ve Külliyyat adlı eser 16. yüzyıla ait klasik örnekleri yansıması ve 17. yüzyıl Osmanlı sanatının, tezhip, cilt ve ebru örneklerini barındırması bakımından önemlidir. El yazması eserde yer alan cilt, tezhip ve ebru numuneleri analiz edilerek, cilt ve tezhip desenlerinin çizimleri yapıp, dönemsel sanat özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: El Yazması, Tezhip, Cilt, Ebru.

The work named Külliyyat with inventory number 06 Mil Yz A 3838, which is among these rare works and is located in the Ankara National Library, is important in terms of reflecting the classical examples of the 16th century and containing examples of illumination, bindings and marbling of the 17th century Ottoman art. The volumes, gilding and marbling samples included in the manuscript were analyzed, drawings of the skin and gilding decorations were made and periodical art features were tried to be revealed.

Key words: Manuscript, Illumination, Binding, Marbling.

Giriş

Kil tabletlerden papirüse, deriden kâğıda el yazması eserler dini, ilmi ve edebi konuları bakımından sadece bilimsel ve kültürel açıdan değil aynı zamanda sanat yönüyle de önem arz etmektedir. İlk olarak müellifler tarafından kaleme alınan, müstensihler tarafından ise istinsahı yapılan bu nadide yazma eserler farklı dönemlerde üretilmiş aynı eserin birkaç nüshasından oluşabilmekte ve ait oldukları dönemin kültürel ve sanatsal özelliklerini de yansıtmakla birlikte, kendi dönemlerine ışık tutarak sonraki dönemler için de örnek teşkil etmektedir.

Çalışma kapsamına alınan ve Aydın-ili'nden olması hasebiyle Rûşeni mahlasıyla anılan, asıl adı Ömer, lakabı Dede, künyesi Ali İbnü binti Umur Bey olarak bilinen Rûşeni Dede Ömer Aydınî (Uzun, 1994: 81) tarafından ilk olarak kaleme alınan, asıl adı İbrahim olan aynı zamanda Cevrî, Cevrî Çelebi, Cevrî Dede olarak anılan ve ta'lik ustası (Ayan, 1993: 460) olarak bilinen hattat Cevrî tarafından, 1030 (1620) tarihinde istinsahı yapılan Külliyyat isimli eser 06 Mil Yz A 3838 envanter numarasına kayıtlıdır ve Ankara Milli Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. 17. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen el yazması eser içerisinde cilt, ebru ve tezhip sanatları bakımından önemli örnekleri barındırmaktadır.

06 Mil Yz A 3838 envanter numaralı el yazması eserin tarihlendirildiği 17. yüzyılın ilk yarısında üretilen cilt süslemeleri incelendiğinde genellikle 16. yüzyılın devamı niteliği taşıyan örneklerle karşılaşmakta, 16. yüzyılda üretilmiş olan ciltlerde olduğu gibi süslemenin uygulandığı alanda kimi zaman zemin ve motiflere sarı ve yeşil olmak üzere iki renk altın sürüldüğü kimi zaman ise sadece motiflere altın sürülerek zeminin deri renginde bırakıldığı görülmektedir (Özcan, 1993: 243). Ayrıca şemseler elips ve salbekli olmakla birlikte şemse, salbek ve köşebentten oluşan kompozisyonlar bordürle (pervaz) çevrelenmiştir. Bezemeler hançer yaprağı, hatai grubu motifler ve baskın şekilde bulut motifi kullanılarak saz üslubunda ya da simetrik tasarlanmış desenlerden oluşmaktadır. Salbek içine iri bir hatayinin yerleştirildiği dikkat

çekmektedir (Balkanal, 2002: 342). 16. yüzyılın ikinci yarısında Kara Memi tarafından uygulanmaya başlanan yarı üsluplaştırılmış çiçeklerle tasarlanan şükufe tarzı süslemeler de 17. yüzyıl cilt bezemelerinde kullanılmaya devam etmiştir (Atasoy, 2011: 159-160).

17. yüzyılın ilk yarısında ebru sanatı özelliklerine bakıldığında bu döneme ait 1017 H. (1608) yılında yazılan Tertib-i Risâle-i Ebrî adlı bir eserden bahsedilmektedir. Eserde o tarihte ebruya, kâğıt boyamaya ve âhârleme (cilalama) usullerine dair bilinenlerin bir araya getirildiği ifade edilmektedir. Tertib-i Risâle-i Ebrî adlı eserde yer alan Şebek lakabıyla anılan ebru sanatçısı Mehmet Efendidir (Derman, 1977: 26). Sanatçıya ait ebruların bulunduğu 1595 tarihli Hadikatü's-Süedâ yazmasında Şebek'e ait ebruların zeminde kullanıldığı, bu eserle birlikte Gûy u Cevgân adlı eserde de zemin olarak kullanılan ebruların sulu bir astar üzerine alınmış "Tarz-ı Kadîm" ebrular oldukları ifade edilmektedir. Aradan bir asır geçmeden yapılmış olan Şebek Mehmed Efendi ebrularında ise bir yandan ebru suyunun ayarının düzgün yapıldığı, diğer yandan ise artık basit de olsa taramalara geçildiği belirtilmektedir (Gülgen, 2016: 156). 17. yüzyıla ait ebru sanatına dair bilgiler sınırlıdır.

17. yüzyıl tezhip sanatı açısından değerlendirildiğinde bu yüzyılın ilk yarısı önceki dönemlerin devamı niteliğinde olup klasik üslupta yapılan tezhibin yanı sıra 16. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan saz yolu üslubunun 17. yüzyılın başlarına kadar yapılmaya devam edildiği, altın ve muhtelif renklerle sulandırılarak ya da blok boyanan aynı zamanda mürekkeple tahrir çekilen halkar ve şikaf çalışmalarının yapıldığı görülmektedir (Mahir, 2009: 379). 16. yüzyılın ortalarından itibaren Kara Memi'nin tezhip sanatına getirdiği yeni akımla görülmeye başlanan yarı üsluplaştırılmış motifler, 17. yüzyılda kendine has bir karakter kazanıp natüralist görünüme dönüşen ve tonlamalı boyanıp tahrirlenerek şükufe adı verilen bir süsleme çeşidi olarak devam etmiştir (Duran, 2009: 406). Karamemi tarafından yapılan halkârlarda gözlemlenen en önemli özellik tezhip sanatı uygulamalarında çok önemsenen kuralların bu örneklerde fazla dikkate alınmadığıdır.

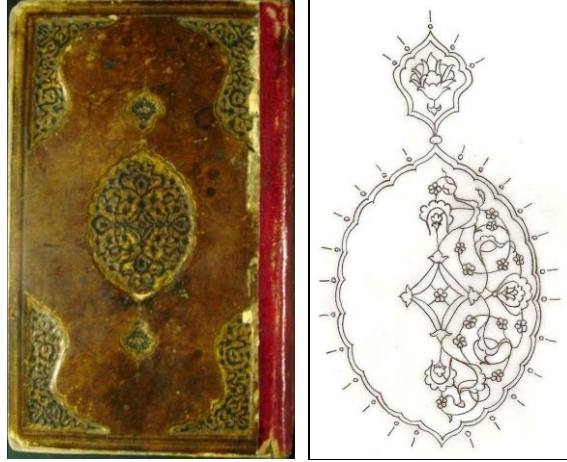
El Yazması Eserin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi

Rûşeni Dede Ömer Aydınî'nin kaleme aldığı, Cevrî tarafından ise istinsahı yapılan 06 Mil Yz A 3838 envanter numaralı eser, 180x11-125x71 mm. ölçülerine sahip olup, 165 sayfa ve her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Krem rengi saykallı ince âbâdi kâğıt üzerine talik hatla yazılan eser edebî konulu olup, 1b-39b'de Miskin-nâme, 39b-41a'da Silsile-nâme, 41b-65a'da Çoban-nâme, 65b-100a'da Ney-nâme, 100b-103b'de Kalem mesnevisi, 104b-151a'da Divan, 152b-165b'de bir mesnevi vardır. Divan, 13 kaside, 4 terci-i bend, 9 muhammes, 55 gazel, 109 rubai, 4 lügaz, 1 mesnevi, 1 kıta ve 4 müfreden oluşmaktadır. Eserin 1b, 41b, 65b, 100b, 104b, sayfalarında başlık tezhibi, 152b sayfasında fasıl başı tezhibi, 161b sayfasında ise koltuk tezhibi yer almaktadır. Ayrıca 1b ve 2a sayfalarında yazı etrafına yapılmış halkâr süslemesi bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarından el yazması eserin Feride Ekol tarafından satın alındığı yönünde bilgiye ulaşılmıştır².

06 Mil Yz A 3838 envanter numaralı el yazması eser sırtı bordo, kapakları kahverengi meşin bir kap içerisinde (Görsel 1, Çizim 1). Alt ve üst kapaktaki

süsleme aynıdır. Şemse, salbek ve köşebentlerdeki süsleme alttan ayırma mülevven cilt tekniğiyle yapılmış, zeminleri altınla boyanmış, motifler ise siyah deriyle yapılmıştır. Süslemelerde bulut motifinin yanı sıra helezonlar ve yapraklarla birlikte penç motifi kullanılmıştır. Salbeklerde ise sadece tek bir hatayî motifinden oluşan bir süsleme yer almaktadır. Şemse beyzi formda olup etrafı dendanlarla sınırlandırılmıştır.

Cildin dış kenarlarına doğru altın renginde kuzular çekilmiştir. Cildin miklebi olduğu anlaşılıyor fakat elde mevcut değildir, sertabı ve sırt kısmı yıpranmıştır.

Görsel 1. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, Cildin Alt Kapağı.

Çizim 1. Mine DİLBER

Kitabın kabının iç kısmında bordo meşin bir cilt üzerine altınla renklendirilen geometrik cilt süslemesi uygulanmış, dış kısımlarına altınla boyalı kuzu çekilmiştir. Ebru yan kâğıdı olarak ifade edilen karşı sayfada ise, açık mavi zemin üzerine kırmızı ve sarı renklerle yapılan hatip ebrusu uygulanmıştır (Görsel 2).

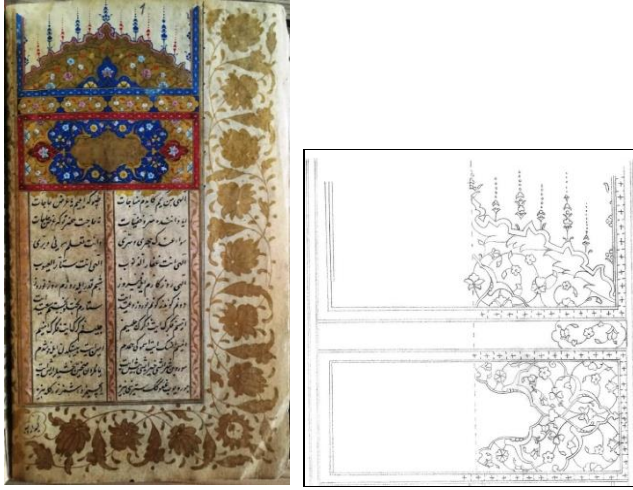
Görsel 2. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, Kitabın Kabının İç Kısmı

Eserin 1b sayfasında başlık tezhibi, 1b ve 2a sayfasında ise halkar süslemesi yer almaktadır (Görsel 3, Çizim 2). 1b ve 2a sayfasında yer alan süslemenin yazı alanı ve tezhibi, altınla boyanmış cetvel ve zemin renginde bırakılmış kuzularla çevrelenmiştir. Yazı alanı, aralarına altınla çift kuzu çekilmek suretiyle iki kısma ayrılmıştır. Bu çift kuzu arasında altınla boyanmış, tek iplik üzerine yapılan gonca motifi ve basit yapraklardan oluşan serbest olarak tasarlanmış bir kompozisyon yer almaktadır.

El yazması eserin 1b sayfasında metnin üst kısmında yatay dikdörtgen formunda uygulanmış başlık tezhibi bulunmaktadır. Bu bölüm ve üzerindeki tac kısmı, altınla boyanmış kuzu ve zemini kırmızı ve maviyle renklendirilmiş, üzerine beyaz renkle birbirini kesen ve düz çizgilerin yapıldığı dar bordürlerle çevrelenmiştir. Bu bölümün içindeki yazı alanı altınla boyanan ayırma rumî motifiyle sınırlandırılmış, zemini altınla boyanıp içi boş bırakılmıştır. Dışında kalan alanda ise altınla boyanmış ayırma rumî motifiyle zemin ayrımı yapılmış, içi kırmızıyla, dışında kalan zeminin bir kısmı altınla diğer kısmı da lacivertle renklendirilmiştir. Desen $\frac{1}{4}$ oranında yerleştirilmiştir. Süslemede altınla boyanmış helezonlar ve ayırma rumi motifiyle birlikte sarı, pembe ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motifi yer almaktadır. Helezonların uç kısmındaki yapraklar ise sülyenle renklendirilmiştir. Motiflerin üzerinde mavi, turuncu ve pembe renklerle kademe yapılarak desene hareketlilik kazandırılmıştır.

Başlık tezhibinin dikdörtgen alan ve tac kısmı arasında bir bordür yer almaktadır. Bu bordür dendanlarla sınırlandırılmış, içi altınla sıvanmış, tek iplik üzerine pembe ve beyaz renklerle penç ve gonca motifi uygulanan, helezonların uç kısımlarındaki yaprakların sülyenle boyandığı bir kompozisyon bulunan paftalara ayrılmıştır. Bu paftaların dışında kalan alan zemini ise lacivertle renklendirilmiştir.

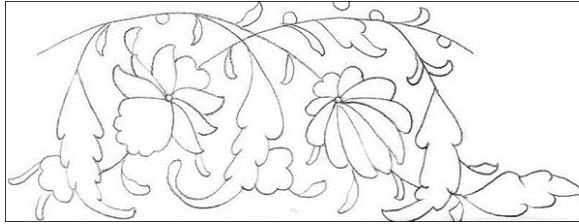
Başlık tezhibinin üst kısmında ise tac tezhibi bulunmaktadır. Bu kısımdaki desen $\frac{1}{2}$ oranında yerleştirilmiştir. İç kısmına ayırma rumî motifiyle zemin ayrımı yapılmış, zemini lacivertle, dışında kalan bölüm ise altınla boyanmıştır. Tac tezhibinde altınla boyanmış helezonlar ve ayırma rumi motifiyle birlikte sarı, mavi, pembe ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motifleri yer almaktadır. Helezonların uç kısmında yer alan yapraklar sülyenle boyanmıştır. Motiflerin üzerinde kademe yapılarak hareketlilik kazandırılmıştır. Başlık tezhibi, deseni sınırlayan altınla boyanmış açık hançer yaprağı formundaki dendanların üzerine pembe ve kobalt mavi renkle havalı tahrir çekilerek, negatif tarzda yaprak ve gonca motifinden oluşan, kobalt mavi ve kırmızıyla renklendirilen tığlarla sonlandırılmıştır.

Görsel 3. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 1b, 2a.

Çizim 2. Mine DİLBER

El yazması eserin 1b ve 2a sayfasında yazı alanının etrafını çevreleyen, altınla sulandırılmış, çift iplik üzerine çıkma, hatayî, sırtına yarım formda penç motifi yapılmış hançer yaprağı ve gonca motifinden oluşan halkâr deseni yer almaktadır (Çizim 3).

Çizim 3. Mine DİLBER

El yazması eserin 41b sayfasında başlık tezhibi yer almaktadır (Görsel 4, Çizim 4). Bu sayfanın yazı alanı ve tezhibi altınla boyanmış cetvel ve zemin renginde bırakılmış kuzularla çevrenmiştir.

Metnin üst kısmında yatay dikdörtgen formunda uygulanmış başlık tezhibi bulunmaktadır. Bu bölüm ve üzerindeki tac kısmı, altınla boyanmış kuzu ve zemini kırmızı ve maviyle renklendirilmiş, üzerine beyaz renkle birbirini kesen ve düz çizgilerin yapıldığı dar bordürlerle çevrenmiştir. Bu bölümün içindeki yazı alanı altınla boyanan ayırma rumî motifleriyle sınırlandırılmış, zemini altınla boyanıp içi boş bırakılmıştır. Dışında kalan alanda ise altınla boyanmış ayırma rumî motifleriyle zemin ayırımı yapılmış, içi altınla, dışında kalan alan ise lacivertle renklendirilmiştir. Desen ½ oranında yerleştirilmiştir. Süsleme altınla boyanmış yaprak ve helezonlarla birlikte sarı, pembe, mavi ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motiflerinden oluşmaktadır. Helezonların uç kısmındaki yapraklar ise sülyenle renklendirilmiştir. Motiflerin

üzerinde mavi, turuncu ve pembe renklerle kademe yapılarak desene hareketlilik kazandırılmıştır.

Dikdörtgen alanın üst tarafında yer alan bordürün üst kısmında ise başlık tezhibinin tac kısmı bulunmaktadır. Bu kısımdaki desen ½ oranında yerleştirilmiştir. İç kısmına ayırma rumî motifleriyle zemin ayırımı yapılmış, zemini lacivertle, dışımda kalan bölüm ise altınla boyanmıştır. Tac tezhibinde, altınla boyanmış helezonlarla birlikte sarı, mavi, pembe ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motifleri kullanılmıştır. Helezonların uç kısmında yer alan yapraklar sülyenle renklendirilmiştir. Motiflerin üzerinde kademe yapılarak hareketlilik kazandırılmıştır. Başlık tezhibi, deseni sınırlandıran altın ve pembeyle boyanmış dendanların üzerine kobalt mavi renkle havalı tahrir çekilerek, negatif tarzda yaprak ve gonca motifinden oluşan, kobalt mavi ve kırmızıyla renklendirilen tığlarla sonlandırılmıştır.

Görsel 4. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 41b (HPTTPS-1).

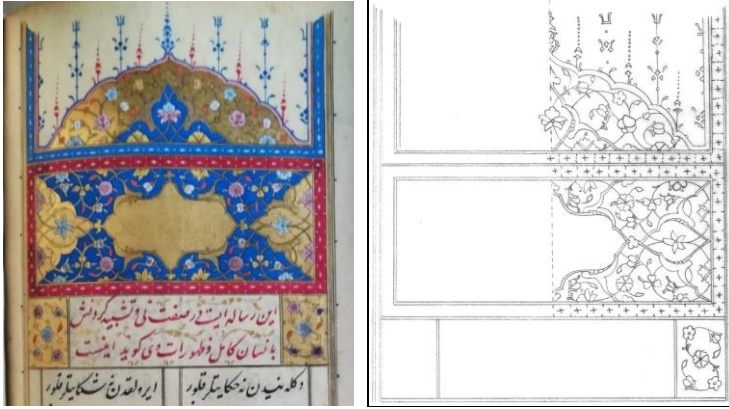
Çizim 4. Mine DİLBER

El yazması eserin 65b sayfasında başlık tezhibi yer almaktadır (Görsel 5, Çizim 5). Bu sayfanın yazı alanı ve tezhibi altınla sıvanmış cetvel ve zemin renginde bırakılmış kuzularla çevrelenmiştir. Yazı alanı, aralarına altınla çift kuzu çekilmek suretiyle iki kısma ayrılmıştır. Metin kısmının üst tarafında yer alan dikdörtgen alanın sağ ve sol köşesine koltuk tezhibi yapılmış, orta kısmına ise kırmızı mürekkeple 2 satırlık yazı yazılmıştır. Yazının etrafına altınla boyanmış tek iplik üzerinde basit yaprak ve gonca motifinden oluşan serbest kompozisyon uygulanmıştır. Bu alandaki koltuk tezhibi altın zemin üzerine tek iplikli, beyaz, mavi ve pembe renklerle boyanmış penç ve gonca motifinin yer aldığı “s” kıvrımından oluşan ters simetrik olarak tasarlanmış bir kompozisyondan oluşmaktadır.

Metnin üst kısmında yatay dikdörtgen formunda uygulanmış başlık tezhibi bulunmaktadır. Bu bölüm ve üzerindeki tac kısmı, altınla boyanmış kuzu ve zemini kırmızı ve maviyle renklendirilmiş, üzerine beyaz renkle birbirini kesen ve düz çizgilerin yapıldığı dar bordürlerle çevrelenmiştir. Bu bölümün içindeki başlık alanı altınla boyanan ayırma rumî motifleriyle sınırlandırılmış, zemini altınla boyanıp içi boş bırakılmıştır. Dışında kalan alanda ise altınla boyanmış ayırma rumî motifleriyle zemin

ayırımı yapılmış, içi altınla, dışında kalan alan ise lacivertle renklendirilmiştir. Desen $\frac{1}{4}$ oranında yerleştirilmiştir. Başlık tezhibi, altınla boyanmış helezonlarla birlikte sarı, pembe, mavi ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motiflerinden oluşmaktadır. Helezonların uç kısmındaki yapraklar ise sülyenle renklendirilmiştir. Motiflerin üzerinde mavi, turuncu ve mor renklerle kademe yapılarak desene hareketlilik kazandırılmıştır.

Dikdörtgen alanın üst tarafında yer alan bordürün üst kısmında ise başlık tezhibinin tac kısmı bulunmaktadır. Bu kısımdaki desen $\frac{1}{2}$ oranında yerleştirilmiştir. İç kısmına ayırma rumî motifleriyle zemin ayırımı yapılmış, zemini lacivertle, dışında kalan alan ise altınla boyanmıştır. Tac tezhibinde altınla boyanmış helezonla birlikte sarı, mavi, pembe ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motifleri kullanılmıştır. Helezonların uç kısmında yer alan yapraklar sülyenle renklendirilmiştir. Motiflerin üzerinde kademe yapılarak hareketlilik kazandırılmıştır. Ayrıca helezonların üzerinde sülyenle boyanmış basit yaprakların açık olarak tasarlandığı görülmektedir. Başlık tezhibi, deseni sınırlayan pembeyle boyanmış dendanların üzerine lacivert renkle havalı tahrir çekilerek, negatif tarzda yaprak, gonca motifi ve geometrik şekilden oluşan, kobalt mavi ve kırmızıyla renklendirilen tığlarla sonlandırılmıştır.

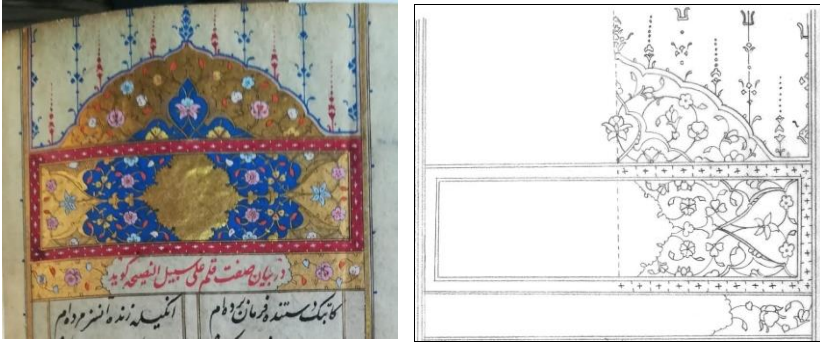
Görsel 5. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 65b

Çizim 5. Mine DİLBER

El yazması eserin 100b sayfasında başlık tezhibi yer almaktadır (Görsel 6, Çizim 6). Bu sayfanın yazı alanı ve tezhibi altınla boyanmış cetvel ve zemin renginde bırakılmış kuzularla çevrelenmiştir. Yazı alanı aralarına altınla çift kuzu çekilmek suretiyle iki kısma ayrılmıştır. Metin kısmının üst tarafında yer alan dikdörtgen alanın sağ ve sol köşesine koltuk tezhibi yapılmış, orta kısmına ise kırmızı mürekkeple yazı yazılmıştır. Bu alandaki koltuk tezhibi altın zemin üzerine tek iplikli, beyaz ve pembe renkle boyanmış gonca motifinin yer aldığı serbest kompozisyondan oluşmaktadır. Altınla boyanmış helezonların uç kısımlarındaki yapraklar sülyenle boyanmıştır. Dal üzerine yerleştirilen ve açık olarak tasarlanan basit yapraklar ise beyazla renklendirilmiştir.

Metnin üst kısmında dikdörtgen formda tasarlanmış başlık tezhibi bulunmaktadır. Bu bölüm ve üzerindeki tac kısmı, altınla boyanmış kuzu ve zemini kırmızı ve maviyle renklendirilmiş, üzerine beyaz renkle birbirini kesen ve düz çizgilerin yapıldığı dar bordürlerle çevrelenmiştir. Bu bölümün içindeki yazı alanı uç kısımlarında tepelikleri olan dendanla sınırlandırılmış, zemini altınla boyanıp içi boş bırakılmıştır. Dışında kalan alanda ise altınla boyanmış ayırma rumî motifleriyle zemin ayrımı yapılmış, içi altınla, diğer dışında kalan alan ise lacivertle boyanmıştır. Desen ¼ oranında yerleştirilmiştir. Başlık tezhibinde, altınla boyanmış helezonlar ve ayırma rumî motifleriyle birlikte sarı, pembe, mavi ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motifleri kullanılmıştır. Helezonların uç kısmındaki yapraklar ise sülyenle renklendirilmiştir. Motiflerin üzerinde mavi, turuncu ve mor renklerle kademe yapılarak desene hareketlilik kazandırılmıştır.

Dikdörtgen alanın üst tarafında yer alan bordürün üst kısmında ise başlık tezhibinin tac kısmı bulunmaktadır. Bu kısımdaki desen ½ oranında yerleştirilmiştir. İç kısmına ayırma rumî motifleriyle zemin ayrımı yapılmış, zemini lacivertle, dışında kalan bölüm ise altınla boyanmıştır. Tac tezhibinde, altınla boyanmış helezonlar ve ayırma rumî motifleriyle birlikte sarı, mavi, pembe ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motifleri kullanılmıştır. Helezonların uç kısmında yer alan yapraklar sülyenle renklendirilmiştir. Motiflerin üzerinde kademe yapılarak hareketlilik kazandırılmıştır. Ayrıca helezonların üzerinde beyaz renkte boyanmış ve açık formda tasarlanmış basit yapraklar bulunmaktadır. Başlık tezhibi, deseni sınırlandıran altın ve pembeyle boyanmış dendanların üzerine kobalt mavi renkle havalı tahrir çekilerek, negatif tarzda yaprak, gonca motifi ve geometrik şekilden oluşan, kobalt mavi ve kırmızıyla renklendirilen tığlarla sonlandırılmıştır.

Görsel 6. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 100b.

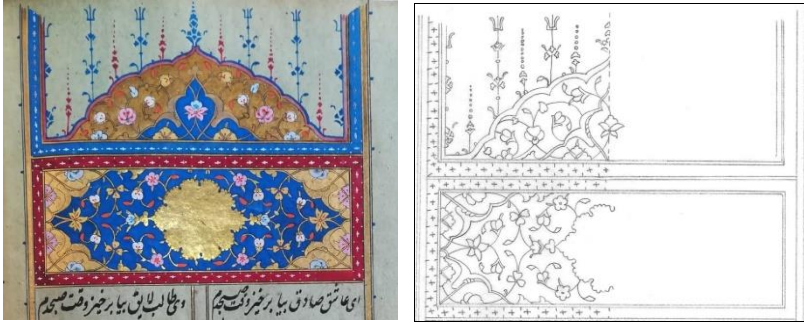
Çizim 6. Mine DİLBER

El yazması eserin 104b sayfasında başlık tezhibi yer almaktadır (Görsel 7, çizim 7). Bu sayfanın yazı alanı ve tezhibi altınla sıvanmış cetvel ve zemin renginde bırakılmış kuzularla çevrelenmiştir. Yazı alanı, aralarına altınla çift kuzu çekilmek suretiyle iki kısma ayrılmıştır.

Metnin üst kısmında yatay dikdörtgen formda tasarlanmış başlık tezhibi bulunmaktadır. Bu bölüm ve üzerindeki tac kısmı, altınla boyanmış kuzu ve zemini

kırmızı ve maviyle renklendirilmiş, üzerine beyaz renkle birbirini kesen ve düz çizgilerin yapıldığı dar bordürlerle çevrelenmiştir. Bu bölümün içindeki başlık alanı uç kısımlarında tepelikleri olan dendanla sınırlandırılmış, zemini altınla boyanıp içi boş bırakılmıştır. Dışında kalan alanda ise köşelerde altınla boyanmış ayırma rumî motifiyle zemin ayırımı yapılmış, içi altınla, dışında kalan alan ise lacivertle renklendirilmiştir. Desen ¼ oranında yerleştirilmiştir. Başlık tezhibinde altınla boyanmış helezonlar ve ayırma rumi motifiyle birlikte sarı, pembe, mavi ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motifleri kullanılmıştır. Helezonların uç kısmındaki yapraklar ise sülyenle renklendirilmiştir. Motiflerin üzerinde kahverengi, mavi, turuncu ve pembe renklerle kademe yapılarak desene hareketlilik kazandırılmıştır.

Dikdörtgen alanın üst tarafında yer alan bordürün üst kısmında ise başlık tezhibinin tac kısmı bulunmaktadır. Bu kısımdaki desen ½ oranında yerleştirilmiştir. İç kısmına ayırma rumî motifiyle zemin ayırımı yapılmış, zemini lacivertle, dışında kalan bölüm ise altınla boyanmıştır. Tac tezhibinde altınla boyanmış helezonlar ve ayırma rumi motifiyle birlikte sarı, mavi, pembe ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motifleri kullanılmıştır. Helezonların uç kısmında yer alan yapraklar sülyenle boyanmıştır. Motiflerin üzerinde kademe yapılarak hareketlilik kazandırılmıştır. Ayrıca helezonların üzerinde beyaz renkte boyanmış açık formda tasarlanan basit yapraklar bulunmaktadır. Başlık tezhibi, deseni sınırlandıran pembeyle boyanmış dendanların üzerine kobalt mavi renkle havalı tahrir çekilerek, negatif tarzda yaprak, gonca motifi ve geometrik şekilden oluşan kobalt mavi ve kırmızı renkte tığlarla sonlandırılmıştır.

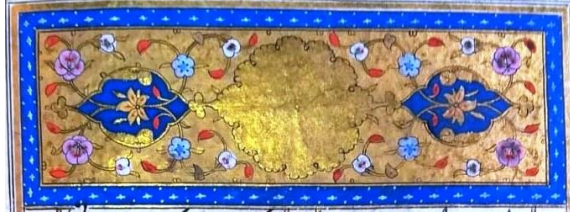
Görsel 7. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 104b

Çizim 7. Mine DİLBER

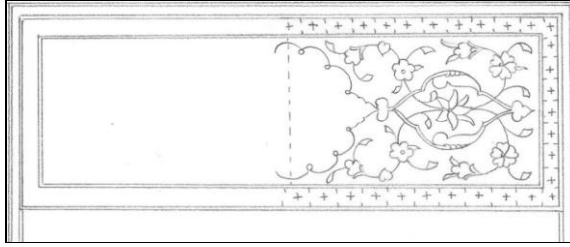
El yazması eserin 152b sayfasında fasıl başı tezhibi bulunmaktadır (Görsel 8, çizim 8). Bu sayfanın yazı alanı ve tezhibi altınla sıvanmış cetvel ve zemin renginde bırakılmış kuzularla çevrelenmiştir. Yazı alanı, aralarına altınla çift kuzu çekilmek suretiyle iki kısma ayrılmıştır.

Metnin üst kısmında yer alan fasıl başı tezhibi yatay dikdörtgen formundadır. Bu bölüm altınla boyanmış kuzu ve zemini maviyle renklendirilmiş, üzerine beyaz renkle birbirini kesen ve düz çizgilerin yapıldığı dar bordürle çevrelenmiştir. Fasıl başı tezhibinin içindeki yazı alanı uç kısımlarında tepelikleri olan dendanla sınırlandırılmış, zemini altınla boyanıp içi boş bırakılmıştır. Dışında kalan alanda ise dendanların sağ ve sol kısımlarında yer alan tepeliklerden çıkarılmış ve altınla boyanmış rumî motifiyle

zemin ayrımı yapılmış, içi altınla, diğer kısmı da lacivrtle renklendirilmiştir. Desen ¼ oranında yerleştirilmiştir. Fasil başı tezhibinde, altınla boyanmış helezonlar ve rumi motifiyle birlikte sarı, pembe, mavi ve beyazla renklendirilmiş penç ve gonca motifleri kullanılmıştır. Helezonların uç kısmındaki yapraklar ise sülyenle boyanmıştır. Ayrıca helezonların üzerinde beyaz renkte boyanmış ve açık formda tasarlanmış basit yapraklar bulunmaktadır. Motiflerin üzerine mor, mavi, turuncu, kahverengi ve pembe renklerle kademe yapılarak desene hareketlilik kazandırılmıştır.

Görsel 8. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 152b

Çizim 8. Mine DİLBER

El yazması eserin 161b sayfasında, etrafı kırmızı zemin üzerine beyaz renkle birbirini kesen ve düz çizgilerin yapıldığı dar bordürle çevrelenmiş koltuk tezhibi yer almaktadır (Görsel 9). Koltuk tezhibi altın zemin üzerine altınla boyanmış helezonlarla birlikte tek iplik üzerinde yeşil ve sarıyla renklendirilen penç ve gonca motiflerinin yer aldığı bir kompozisyonun oluşmaktadır. Koltuk tezhibinin alt kısmında da yine bir koltuk tezhibi bulunmaktadır. Bu süslemede kâğıt renginde bırakılmış zemin üzerine altınla boyanmış helezonlar ve yaprakla birlikte penç ve gonca motifinden oluşan “s” kıvrımıyla ters simetrik olarak tasarlanmış bir kompozisyon yer almaktadır.

Görsel 9. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 161b

06 Mil Yz A 3838 envanter numaralı eser içerisinde cilt, hat, ebru, ve tezhip sanatına dair numuneler yer almaktadır. Kitap sanatlarında uygulanan süslemelerde kullanılan stilize edilmiş bitkisel ve hayvansal motifler ile diğer bezeme elemanlarıyla

oluşturulan kompozisyonların belli kuralları bulunmaktadır. Stilize edilmiş bitkisel motifler kendi ekseninde bir şema oluşturur ve hayvansal motif olan rumi motifiyle, bulut motifiyle ve yardımcı eleman olan dendanlarla aynı eksen üzerinde yer almazlar. Dendandan, rumiden yahut bulut motifinden stilize edilmiş motif çıkmaz. Ayrıca stilize edilmiş bitkisel motiflerle oluşturulan kompozisyon kuralları mevcuttur. Motifler arasında yer alan penç motifi, doğada yer alan bir bitkinin tepeden görüntüsü olarak tasarlanmış olmasından dolayı her iki tarafından dal yönü belirlenebilmektedir. Fakat hatayi ve gonca motifleri yine doğada bulunan bir bitkinin dikine kesiti olarak tasarlandığı için dallar tek yönlüdür ve motifin çanak kısmından girer üst taç yaprak kısmından çıkar. Dönemlere ait kitap sanatlarında yer alan bezemeler incelendiğinde genellikle bu kurallar çerçevesinde tasarımlar uygulandığı açıktır. Fakat Kanuni Sultan Süleyman döneminde 16. yüzyılın ikinci yarısında Tebrizden Sürgün gelme Şahkulu'nun (Derman ve Duran, 2010: 283) öğrencisi, Sultan Süleyman Han nakkaşhanesinin üstadı, asıl adı Mehmet Çelebi, mahlası Kara Memi (Duran, 2001: 362) olan ve bu isimle anılan müzehhip tarafından ortaya konulan eserleri arasında yer alan ve önemli bir yere sahip olan Muhibbî Divânı'nda uygulanan süslemelerin kompozisyon düzenlerinde, bahsettiğimiz kuralların dışına çıkıldığı görülmektedir. Rumi motifinden bitkisel motiflerin çıktığı, hatayi motifinin aksi yönünde dal dönüşleri yapıldığı, ayrıca yine Kara Memi tarafından Osmanlı süsleme sanatına kazandırılan yarı üsluplaştırılmış motiflerinde aynı kuralsızlıkla diğer bezeme elemanlarıyla bir arada kullanıldığı açıktır. Çalışmaya konu olan el yazması eserin tezhip bezemeleri analiz edildiğinde Kara Memi'nin eserlerinde yer yer uyguladığı kuralsız düzen incelenen eserin 1b, 100b ve 104b sayfasında yer alan başlık tezhibinde, ayrıca 1b ve 2a sayfasında bulunan halkâr uygulamasında karşımıza çıkmaktadır. El yazması eserin 1b, 100b ve 104b sayfasında yer alan başlık tezhibinde uygulanan kompozisyonda aynı yönde tasarlanması gereken gonca motiflerinin zıt yönde kurgulandığı görülmektedir (Görsel 10-11-12). Eserin 1b ve 2a sayfasında yer alan halkâr süslemesinde ise hatayi ve gonca motifiyle yine iki gonca motifinin zıt yönünde dal dönüşü yapıldığı dikkati çekmektedir (Görsel 13). Kara Memi'nin yaptığı çalışmalarda karşımıza çıkan kuralsız düzenin (Görsel 14), bu eserde de uygulandığı görülmektedir.

Görsel 10-11-12. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 1b, 100b, 104b, Detay

Görsel 13. Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 1b, 2a, Detay

Görsel 14. Muhibbi Divanı 250a varağı

Sonuç

Çalışma kapsamında incelenen 06 Mil Yz A 3838 envanter numaralı el yazması eser Ankara Milli Kütüphane’de yer alan yazmalar koleksiyonu bölümünde muhafaza edilmektedir. Envanter kayıtlarından edinilen bilgi dâhilinde 17. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen ve Rüşeni Dede Ömer Aydınî tarafından kaleme alınan, Cevrî tarafından ise istinsahı yapılan el yazması Miskin-nâme, Silsile-nâme, Çoban-nâme, Ney-nâme, Kalem mesnevisi, Divan ve bir mesnevi, Divanda yer alan 13 kaside, 4 terci-i bend, 9 muhammes, 55 gazel, 109 rubai, 4 lügaz, 1 mesnevi, 1 kıta ve 4 müfreden oluşan çalışmaların yer aldığı Külliyyat adlı eserdir.

17. yüzyıl cilt, tezhip, ebru ve hat özelliklerini yansıtan örneklerin yer aldığı el yazması eserin mücellidi, müzehhibi ve ebru sanatçısı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

El yazması eser, 180x11-125x71 mm. ölçülerine sahip ve kahverengi deriden yapılan alt kapak, üst kapak, bordo renk deriyle yapılmış sırt ve sertabtır. Eserin miklebinin de var olduğu anlaşılıyor fakat elde mevcut değildir. Dolayısıyla miklebinde süslemenin var olup olmadığı ve varsa nasıl bir süsleme uygulandığı hususunda bir görüş belirtilememiştir. Eserin kabının üzerinde alttan ayırma mülemma şemse cilt tekniğiyle yapılan bir süsleme yer almaktadır. Cildin üzerindeki şemse ve köşebentlerde kullanılan süslemede bulut motifinin hâkim olduğu, salbeklerde ise tek bir hatâyî motifinin yer aldığı, bundan dolayı klasik Osmanlı cildi özelliklerini yansıttığı görülmektedir.

Kitabın kabının iç kısmında yan kâğıdı olarak uygulanan ebruların tekniği doğrultusunda, el yazmasının üretildiği tarihte, hatip ebru tekniğinin uygulandığı anlaşılmaktadır. Aynı dönemde üretilmiş farklı el yazmalarında da görülen bu uygulama 17. yüzyılda Osmanlı ebru sanatının, günümüzde, bir önceki yüzyıla göre daha fazla örnekle temsil edilmesi bakımından önemlidir.

El yazması eserin cilt süslemesi, başlık tezhibi ve halkar deseni, fasıl başı tezhibi ve koltuk tezhibi yer almaktadır. Eserin süslemesinde bulut, hatayî, penç, gonca ve ayırma rumi motifleriyle açık hançer yaprağı, basit yapraklar ve dendanlar kullanılmıştır. Süslemelerin tasarım özellikleri değerlendirildiğinde, oluşturulan kompozisyon ve kullanılan motifler açısından, cilt, tezhip ve halkâr uygulamalarının klasik üslup özelliği taşıdığı; 1b, 100b ve 104b sayfasında yer alan başlık tezhibinde, ayrıca 1b ve 2a sayfasında bulunan halkâr uygulamasında Kara Memî’nin bazı çalışmalarında görülen kuralsız dal giriş çıkışlarına benzer bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir.

El yazması eserde yer alan süslemeler tasarımı, uygulama tekniği ve işçiliği açısından değerlendirildiğinde 16. yüzyıla ait klasik örnekleri yansıttığı söylenebilir.

Son Notlar

- (1) <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>

Kaynakça

- Atasoy, N. (2016). *Kara Memi*. İstanbul: Masa yayınları.
- Ayan, H. (1993). “Cevrî İbrâhim Çelebi”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: C.7. 460-461.
- Balkanal, Z. (2002). “Bilgi ve Sanatı Kaplayan sanat: ciltçilik”. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: C.XII. 341-349.
- Derman, M. U. (1977). *Türk Sanatında Ebru*. İstanbul: Ak Yayınları.
- Derman, F. Ç. Duran, G. (2010). “Şahkulu”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: C.38. 283-284.
- Dilber, M. (2013). *Ankara Milli Kütüphanesi’nde Bulunan Bazı El Yazması Eserlerin Tezyinat İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duran, G. (2001). “Kara Memi”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: C.24. 362-363.
- Duran, G. (2009). “18. Yüzyıl Tezhip Sanatı”. *Hat ve Tezhip Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gülgen, H. (2016). “Türk Ebru Tarihi’nde Ustalar ve Üslup Değişimi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S25, 153-183.
- Mahir, B. (2009). “Osmanlı Bezeme Sanatında Saz Üslubu”. *Hat ve Tezhip Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özcan, A. R. (1993). “Osmanlılarda Kitap Sanatları. Osmanlılarda Cilt”. *Osmanlı Ansiklopedisi*. İstanbul: C.V. 239-251.
- Uzun, İ. (1994) “Dede Ömer Rüşeni”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: C.9. 81-83.

İnternet Kaynakça

- Külliyât. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

Görsel Kaynakça

- Görsel 1.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, Kitabın Alt Kapağı, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 2.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, Kitabın Kabının İç Kısmı, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

- Görsel 3.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 1b, 2a, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 4.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 41b, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 5.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 65b, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 6.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 100b, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 7.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 104b, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 8.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 152b, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 9.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 168b, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 10-11-12.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 1b, 100b, 104b, Detay, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 13.** Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3838, 1b, 2a, Detay, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/kulliyat/607>. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Görsel 14.** Muhibbî Dîvânı 250a varağı, Atasoy, N. (2016). Kara Memi. İstanbul: Masa Yayınları.